

ישעיהו פרק א

ישעיהו הנביא המתהלך ברחובות ירושלים, מקונן על כך שעיר הצדק הפכה להיות כרשעת סדום. הנביא מוכיח את ההנהגה ואת העם כולו, את באי המקדש, השופטים, השרים, הסוחרים וכלל החברה, על כך שעבודת ה' במקדש מנותקת מעבודת ה' במצוות בין אדם לחברו, וירושלים מלאה עוולה מרמס ושפיכות דמים. הנביא מבטיח שירושלים תחזור להיות 'עיר הצדק, קריה נאמנה'. תיקון זה יגיע או בדרכי חזרה בתשובה של העם או בדרך קשה של פורענות. לפרק זה מוקדשים שלשה שיעורים

שאלות מכוונות למידה:

על מה זועק הנביא?
מדוע הכעס הגדול, אם החברה מנהלת חיים דתיים שלמים סביב בית המקדש?
מהן אפשרויות התיקון?

מבנה הפרק.....2

א-ט: מבוא לפרק ועיון בחלקו הראשון.....3

י-כ: תוכחה על עבודת ה' ללא צדקה ומשפט, וקריאה לתשובה.....7

פסוקים כא-לא: קינה על מצב החברה בציון- והבטחה להשבת הצדק ..11

הקשר רחב [רשות].....14

הקשר אישי [רשות].....17

מבנה הפרק

א חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלם בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה: ב שמעו שמים והאזינו ארץ כי ה' דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי: ג ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן: ד הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור: ה על מה תבו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דין: ו מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן: ז ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה במהפכת זרים: ח ונותרה בת ציון בסכה בכרם במלונה במקשה בעיר נצורה: ט לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד במעט בסדם היינו לעמרה דמינו:	חטא כפיות התודה של העם תיאור הארץ החבולה
י שמעו דבר ה' קציני סדם האזינו תורת אלהינו עם עמרה: יא למה לי רב זבחים יאמר ה' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי: יב כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי: יג לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטרת תועבה היא לי חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל און ועצרה: יד חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא: טו ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלא: טז רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע: יז למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה: יח לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע בצמר יהיו: יט אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו: כ ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי ה' דבר:	תוכחה בדבר עבודת ה' שאינה מחוברת לצדקה ומשפט קריאה לחזרה בתשובה
כא איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים: כב בספד היה לסיגים סבאך מהול במים: כג שריף סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם: כד לכן נאם האדון ה' צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי: כה ואשיבה ידי עליך ואצרף כבד סיגיד ואסירה כל בדיליך: כו ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציד כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה: כז ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה: כח ושבר פשעים וחטאים יחדו ועזבי ה' יכלו: כט כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם: ל כי תהיו כאלה נבלת עלה וכגנה אשר מים אין לה: לא והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה:	קינה על מצבו הרוחני והחברתי של העם הבטחה בדבר השבת הצדק לירושלים בדרך התשובה או בדרך העונש.

א-ט: מבוא לפרק ועיון בחלקו הראשון

הנבואה הפותחת את ספר ישעיהו, מעצימה ומדגישה שני עניינים מרכזיים אשר חוזרים ומופיעים בנבואות ישעיהו השונות.

א. עבודת ה' במקדש חייבת להיות מחוברת לעבודת ה' בעשיית צדקה ומשפט. אם ההנהגה, והחברה כולה מלאה בעוולה ומרמה, הרי שגם עבודת ה' במקדש ובתפילה לא יתקבלו לרצון לפני ה'.

ב. תיקון העולם וכילוי הרשעה- יגיעו בכל מקרה, כהבטחה אלוקית. ישנן שתי דרכים להגיע אל אותו התיקון. או על ידי חזרה בתשובה ותיקון העוולות, או חלילה- על ידי עונש ופורענות מיד הקב"ה אשר תכלה את הרשעה.

בפרק א שלובים שני עניינים מרכזיים אלו, יחדיו, על ידי פניית ישעיהו אל אנשי ירושלים החטאים, אשר יושבים בעירם ומקיימים את עבודת המקדש כהלכתה, אך הופכים אותה להיות ריקה מתוכן, מכיוון שבו זמנית מלאה העיר במשפט שקר, בשוחד, במרמה ואף בשפיכות דמים.

ישעיהו מבטיח כי סופה של ירושלים יהיה לשוב ולהיות 'עיר הצדק קריה נאמנה', אך שתי אפשרויות עומדות בפני העם, כיצד להגיע אל אותו התיקון.

האחת על ידי חזרה בתשובה, ופסוקים רבים קוראים לאותה תשובה, והשנייה, אם לא תבוא התשובה, על ידי עונש מדי הקב"ה, ופסוקים רבים מתארים את הפורענות אשר תגיע.

הערה למורה: לימוד נבואות ישעיהו אמור להיות לאחר שהתלמידים למדו את פרקי מלכים הנמצאים בחומר של כיתה יא. בפרקים אלה מדובר על מלכי יהודה הנזכרים בפסוק א, ומשמשים רקע הסטורי לנבואת ישעיהו.

יש לשים לב שישנה מחלוקת פרשנית באם לשייך את נבואת פרק א לתחילת נבואתו של ישעיהו, כלומר לימי עזריהו, או לשייכה לתקופה מאוחרת יותר, לימי חזקיהו. רוב הפרשנים מפרשים נבואה זו כנבואה הנאמרה בימי חזקיהו, מתוך התאמת התיאור בפסוקים לתיאור הארץ ולתיאור ירושלים בימי חזקיהו, ועל כך בהמשך.

פסוק א- רקע לנבואת ישעיהו

חֲזֹן יִשְׁעִיָּהוּ בֶן אֲמוּץ אֲשֶׁר חָזָה עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בִּימֵי עֲזַרְיָהוּ יוֹתָם אֲחִי חֲזָקִיָּהוּ מֶלֶכִּי יְהוּדָה :
מפסוק א נלמדים שלושה פרטים על הנביא :

1. שמו של הנביא
2. נבואת ישעיהו נאמרת על יהודה וירושלים [ולא על מלכות ישראל]
3. זמנו ההיסטורי של הנביא מול מלכי יהודה.

קישור לציר הזמן

להעמקה- למשמעות המילה חזון:

רש"י: [א]:

ולפי שהן תוכחות קושי, קראם "חזון", שהוא הקשה מעשרה לשונות שנקראת נבואה.

פסוקים ב-ד, חטא כפיות הטובה של העם

ב שָׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהָאֲדָמָה אֲרָץ כִּי ה' דִּבֶּר בְּנִימִים גְּדֹלֹתַי וְרוֹמְמֹתַי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי :

ג יָדַע שׁוֹר קִנְהוֹ וְחִמּוֹז אָבוֹס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנֵן :

ד הוּא גֹי חָטָא עִם כָּבֵד עֹן זֶרַע מְרַעִים בְּנִימִים מְשַׁחֲתִים עֲזְבוּ אֶת ה' נֶאֱצָו אֶת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזְרוּ אַחֲוֹר :

ביטויים רבים הוקדשו ביחידה זו לשם הבהרת חומרת החטא של כפיות הטובה כלפי ה' - נראה שזהו יסוד שלילי ממנו צומחות רעות רבות. השימוש הכפול בכינוי "בנים" מעצים את האכזבה מכך שישראל אינם מכירים בה'.

ההשוואה הניגודית בין עם ישראל אשר אינו מכיר באלוקיו, לחיות הבית אשר מכירות את בעליהן, מחריפה את אשמת כפיות הטובה של העם.

ההדרגתיות בתיאור חטאי העם. לתלמידי 5 יח"ל

ההדרגתיות בין כינויי העם לבין תיאור מעשיו :

הוּא גֹי חָטָא עִם כָּבֵד עֹן

זֶרַע מְרַעִים בְּנִימִים מְשַׁחֲתִים עֲזְבוּ אֶת ה' נֶאֱצָו אֶת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזְרוּ אַחֲוֹר

תיאור העם הולך ונהיה קרוב יותר לה' : גוי, עם, זרע, בנים. אך לעומת זאת החטאים הולכים ומתעצמים : חוטא, כבד-עון, מרעים, משחיתים, עזיבת ה' ונאיצתו.

קרבת ה' לישראל ההולכת ומתעצמת בכינויי עם ישראל בכתוב, עומדת בניגוד לחטאי ישראל ההולכים ומתעצמים, ובכך מחריפה האכזבה מהעם.

ישנה אפשרות נוספת ואף הפוכה להתייחסות להדרגה [על התלמיד לדעת משמעות אחת להדרגתיות בפסוק]

ספרי דברים, צ"ו :

ר' יהודה אומר : אם נוהגים אתם מנהג בנים - הרי אתם [קרויים] בנים. ואם לאו אי [=אין] אתם [קרויים] בנים.

ר' מאיר אומר : בין כך ובין כך - בנים אתם .

העמקה - מדוע פונה הנביא לשמים ולארץ ?

רד"ק [ב] :

"...ואמר בפתחו דברי תוכחה שמעו שמים וכן אמר משה רבינו

כשבא להוכיח את ישראל אמר "האזינו השמים",

כי הם עדים בין ה' ובין ישראל כמו שכתוב

"וואעידה בם את השמים ואת הארץ" לפי שהם קיימין לעולם והדורות הולכין,

או לפי שאם יעברו על הברית השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את יבולה..."

ראב"ע [ב]:

והחל לקרא לעדים שהעיד משה לישראל "כי אבד תאבדון" (דברים ד, כו), והנה בא העת.

פסוקים ה-ט תיאור הארץ החבולה

ה על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דוי: ו מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן: ז ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה כמהפכת זרים: ח ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה פער נצורה: ט לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו:

העמקה- פיסוק המילים בפסוק ט: "כמעט כסדום היינו":

רש"י [ט]:

כמעט כסדום היינו- כולנו כלים.

מלבי"ם [ט]:

לולי ה' צבאות- אם לא היה משאיר לנו שארית מעט בחסדו, אז כסדום היינו.

* רש"י מחבר את המילה 'כמעט' לצלע השנייה של הפסוק. 'כמעט כסדום היינו' ואילו מלבי"ם מחבר את המילה 'כמעט' למילה 'שריד' על פי טעמי המקרא. [מתחת למילה 'כמעט', יש אתנחתא]

לאחר פירוט חטאי העם, מתאר הנביא את עונשה של הארץ בשני משלים. בפסוקים ה-ו משל החולה- נמשלת הארץ, כחולה אשר אין בו איבר ללא פגע. ובפסוקים ז-ט משל הסוכה בכרם- נמשלת בת ציון אשר תישאר 'כסוכה בכרם'. ממשלים אלו מצטיירת מציאות בה הארץ מוכה וחבולה, ציון [ירושלים] נשאת כפליטה, ורק היא לא נפגעת. להבנת הנמשל נעזר ברקע ההיסטורי לפסוקים אלו, אשר נלמדו בפרקי המלכים:

מלכים ב, יח:

יג ובארבע עשרה שנה למלך חזקיה עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם: ובפרק יט, מתוארת הצלת ירושלים:

לא כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קנאת הצבאות תעשה זאת: לב לבן כה אמר ה' אל מלך אשור לא יבא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סללה: לג בדרך אשר יבא בה ישוב ואל העיר הזאת לא יבא נאם ה': לד וגנתי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי: לה ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף וישבימו בבקר והנה כלם פגרים מתים:

רוב המפרשים רואים בתיאור הארץ בפסוקים ה-ט את תיאור הארץ לאחר מסע סנחריב, בזמנו של חזקיהו המלך, כאשר עלה סנחריב והחריב ערים רבות ביהודה, ורק ירושלים נשארת לפליטה. [כך מפרשים רש"י, רד"ק, מלבי"ם ואחרים] להלן פירוש רד"ק:

רד"ק [ח]

ונותרה בת ציון כסוכה בכרם –

כי רוב ערי יהודה היו חרבות, ובימי חזקיהו כל הערים הבצורות תפסם מלך אשור והנה נותרה ירושלים לבדה כמו הסוכה שהיא בכרם.

יש לשים לב לתיאור ירושלים הנשארת לפליטה מכל חורבן הארץ, כפי שמתואר בספר מלכים. מחד, תושבי ירושלים חווים נס גדול והצלה פלאית, שוודאי שיד ה' היא שהצילה אותם מן הפורענות. מנקודת מבט זו, הכינוי 'ונותרה בת ציון כסוכה בכרם' הוא ביטוי של הצלה וישועה. אך מאידך, מצבה של ירושלים הוא כפליטה מתוך חורבן גדול אשר סבב אותה. אמנם היא ניצלה, אך הודגם בפניה משמעות הפורענות הגדולה אשר יכולה להגיע, והסכנה הממשית לקיומה הומחשה בפניה.

הערה למורה:

ישנה גישה פרשנית שונה, אשר רואה בפסוקים ה-ט נבואה לעתיד. על פי פרשנות זו, ישעיהו מנבא נבואה זו בימי עוזיהו, כאשר עשרת השבטים עוד לא גלו, ומסע סנחריב עוד לא התרחש, והנבואה הזו נאמרת כנבואה לעתיד לבוא.

למעוניינים ללמוד גם דרך פרשנית זו, ניתן להביא את פירושו של ר' אליעזר מבלגנצי אשר קובע כי הנבואות נכתבו כסדרן, והנבואה הזו אשר נתנה לעתיד, נתקיימה בפועל בימי חזקיהו.

בפסוק ט מדמה הנביא את החורבן שיגיע על בת ציון, כחורבנה של סדום, אך בשונה מסדום, ישאר בה פליטה. על הקשר בין חטאי העם ועונשו לחטאי סדום, נתייחס בהמשך הפרק.

י-כ: תוכחה על עבודת ה' ללא צדקה ומשפט, וקריאה לתשובה

ישעיהו מוכיח על כך שעבודת ה' במקדש, התפילות והחגים, אינם מתקבלים לרצון בפני ה'. אמנם בתחילת הפרק שמענו על כך שהם 'בנים מרעים', אך חטאי העם עוד לא תוארו. בפסוקים אלה נמצא רק רמז בפסוק טז מדוע עבודת ה' לא מתקבלת: "יְדִיכֶם דָּמִים מְלֹאוֹ" פירוט ותיאור חטאי העם יפורט בחלקה השלישי של הנבואה, אך יחידה זו מסתיימת בקריאה לתיקון ולאפשרות התשובה.

תוכחה על עבודת ה' שאינה מתקבלת לרצון. פסוקים י-טו:

י שִׁמְעוּ דְבַר ה' קְצִינֵי סֹדֶם
הָאֲזִינוּ תוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עִם עֲמֶרְהָ:
יֹא לְמָה לִּי רֹב זִבְחֵיכֶם יֹאמֶר ה'
שְׁבַעְתִּי עֲלוֹת אֵילִים וְחֶלֶב מְרִיאִים
וְדָם פְּרִים וּבָבָשִׁים וְעֵתוּדִים לֹא חִפְצָתִי:
יב כִּי תִבְאוּ לָרְאוֹת פָּנַי
מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיְדְּכֶם רֶמֶס חֲצָרִי:
יג לֹא תוֹסִיפוּ הִבִּיא מִנְחַת שָׁוְא קִטְרֶת תוֹעֵבָה הִיא לִי
חֲדָשׁ וְשֶׁבֶת קָרָא מִקְרָאֵלָא אוֹכֵל אֶוֹן וְעֲצָרָה:
יד חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שְׁנֵאָה נִפְשִׁי
הָיוּ עָלַי לְטָרַח נִלְאִיתִי נִשָּׂא:
טו וּבִפְרִשְׁכֶם כְּפִיכֶם אֲעֲלִים עֵינֵי מַכֶּם
גַּם כִּי תִרְבוּ תִפְלָה אֵינִי שֹׁמֵעַ יְדִיכֶם דָּמִים מְלֹאוֹ:

בפסוקים אלו מתוארות רבות ממצוות בן אדם למקום, אשר העם מקיים: זבחים, עולות, עלייה למקדש, מנחות, קטורת, וכן שבתות, חגים ותפילות. כל אלו אינם מתקבלים לרצון בפני הקב"ה משום שתוך כדי קיומם "ידיכם דמים מלאו". הביקורת החמורה שבפרק זה מצביע על כך שהחברה כולה, על מנהיגיה, ועל פשוטי העם שבה, ממשיכים לקיים את המצוות שבין אדם למקום המתבטאות במקדש, בקורבנות, בחגים ובתפילות, אך מכיוון שאינם מקיימים מצוות בין אדם לחברו, והחברה כולה מלאה בעוולות באי צדק ובמרמס החלש, אין ה' מקבל לרצון גם את עבודת ה' שבין אדם למקום. לה' חפץ בעבודת המקדש כאשר היא חלק מעבודת ה' המתקיימת בחברה מתוקנת המקיימת מצוות בין-אדם – לחברו.

למרות שהעם חושב שהוא נוהג כשורה מתוך כך שהוא מקיים את כל הדרוש במצוות בין אדם למקום. ישעיהו מקונן ומזהיר שמצוות אלו, אינן עומדות בפני עצמן, כאשר הן נפרדות מקיום חברה צודקת וחומלת.

השוואה לסדום ועמורה - לתלמידי 5 יח"ל

גם בפסוק ט וגם בפסוק י ישנה השוואה לסדום ולעמורה.

גם בתיאור עונשה של סדום וגם בתיאור חטאותיה של סדום:

ט לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו לעמרה דמינו

י שמעו דבר ה' קציני סדום האזינו תורת אלהינו עם עמרה:

היחידה פתחה בקריאה לשמיעה "שמעו דבר ה' קציני סדום", ומסיימת ב"אם תאבו ושמעתם"

היפוכה של השמיעה הוא המרי, ואלו שתי דרכים הניצבות בפני העם. ועונשן ושכרן בצידן:

בפסוק ט מושווה עונשה של הארץ לעונשה של סדום ועמורה אשר נהפכו בעוונם. השוואה זו ממחישה את גודל הפורענות, גם אם היא מציינת שבניגוד להפיכת סדום אשר בה לא היה פליט, ה' מותיר מישראל שריד ואין הכליון מוחלט.

פסוק י פותח את התוכחה על חטאי העם בכנותם בשם 'קציני סדום' 'עם עמורה'. בכך מושווה הנביא את חטאי העם לחטאות סדום ועמורה. זוהי האשמה חריפה אשר מסבירה מדוע הגיע עונש חמור כל כך אשר מושווה לעונשה של סדום.

מהו יחס ה' לעבודת המקדש כפי שהנביא מתאר אותה בנבואתו?

יחס ה' לקורבנות למה לי שבעתי	↔	העבודת הקורבנות במקדש רב זבחים עולות אילים
יחס לקטורת לא תוסיפו – מנחת שוא תועבה היא לי	↔	הקטורת הביא מנחה קטורת
יחס לעצרות קודש ותפילות מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי לא אוכל און ועצרה שנאה נפשי, היו עלי לטורח, נלאיתי נשוא	↔	עצרות קודש ותפילה תבואו לראות פני חודש ושבת קרא מקרא חודשכם ומועדיכם

מדוע בא הנביא בטענות על עבודת הקורבנות והרי היא מצווה מן התורה?

הפסוקים הבאים מתארים את חטאי העם במצוות שבין אדם לחברו. בגין חטאי העם, עבודת ה' במקדש אינה רצויה. כיוון שהעבודה רוקנה מתוכן ומכיוון שההליכה בדרך ה' כוללת מצוות בן אדם למקום ומצוות בן אדם לחברו כאחד ושילוב של צדקה ומשפט גם יחד.

קריאה לתשובה פסוקים טז-יח

טז רָחֲצוּ הַזִּבּוֹ הַסִּירוּ רֵעַ מֵעֲלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינֵי חֲדָלוּ הָרַע: יז לְמַדּוּ הֵיטֵב דְּרָשׁוּ מִשְׁפָּט אֲשֶׁר חָמוּץ שִׁפְטוֹ יְתוֹם רִיבוֹ אֲלֻמָּנָה: יח לֹכּוּ נָא וְנוֹכַחָה יֹאמַר ה' אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כְּשָׁנִים כְּשֶׁלֶג יִלְבִּינוּ אִם יֵאָדִימוּ כְּתוֹלַע כְּצֶמֶר יִהְיוּ:

בפסוקים טז-יז, קורא הנביא לתשובה.

רָחֲצוּ הַזִּבּוֹ הַסִּירוּ רֵעַ מֵעֲלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינֵי חֲדָלוּ הָרַע:

לְמַדּוּ הֵיטֵב דְּרָשׁוּ מִשְׁפָּט אֲשֶׁר חָמוּץ שִׁפְטוֹ יְתוֹם רִיבוֹ אֲלֻמָּנָה:

מתוך ריבוי פעלי התשובה, אנו למדים על רוב חטאיהם ומעשיהם הרעים, אך גם על אפשרות התיקון והתשובה.

לשונות התשובה - העמקה:

פסיקתא רבתי [איש שלום] פיסקא מ:

וכן אמר להם הנביא, רחצו הזכו וגו', תשע מידות כתב כאן כנגד תשעה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים.

[הערה: רש"י מביא על אתר את דברי חז"ל ומונה עשר אזהרות של לשון תשובה, כאשר הוא מונה גם את לשון 'לכו' אשר בפסוק יח, כנגד עשרת ימי תשובה].

שתי דרכים לתיקון

יט אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו: כ ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו פי ה' דבר:

ישעיהו מציג כאמור, שתי דרכים לתיקון, אשר מובטח שיגיע. האחת, על ידי חזרה בתשובה של העם, והשניה על ידי עונש שיגיע בידי ה' אם לא יחזרו בתשובה. בפסוקים יט-כ, מסכם הנביא את שתי הדרכים העומדות בפני העם:

אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו:

ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו

הנביא משתמש בהיפוך של המילה כך שהצליל שלה נשאר דומה אך משמעותה הפוכה בין אכילת של טוב הארץ לבין להיאכל על ידי החרב.

פסוקים כא-לא: קינה על מצב החברה בציון- והבטחה להשבת הצדק

קינה על מצב החברה בציון

כא איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים: כב כספך היה לסיגים סבאך מהול במים: כג שריך סוחרים וחברי גנבים בלו אהב שחד ורדף שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם:

כלפי מי פונה הנביא בתוכחתו

בפסוקים אלו מואשמת הנהגת העם: השופטים, השרים והמנהיגים השונים. ההאשמה המרכזית היא עיוות הצדק ופגיעה בשכבות החלשות של החברה. שוחד, רצח, גניבה, ומשפט המונע מרדיפת ממון והפוגע בשל כך ביתום ובאלמנה. כמו כן 'כספך היה לסיגים', 'סבאך מהול במים', הן האשמות כלפי הסוחרים אשר מרמים במסחר. הדבר מעיד על כך שלא רק ההנהגה מואשמת ברדיפת שלמונים, התופעה הקלוקלת הייתה מצוייה בכל חלקי העם.

לתלמידי 5 יח"ל:

פירוש דעת מקרא [כב]:

כספך היה לסיגים. כספך, שהיה לפני כסף טהור, נהפך עתה לכסף סיגים. כסף מעורב במתכות שונות...הסוחרים הרמאים שבירושלים מוכרים כלי מתכות שונות בתורת כלי כסף טהור. סבאך מהול במים- יינך מעורב במים. הסוחרים הרמאים נותנים מים בין ומוכרים אותו בתורת יין טהור.

חזרת הצדק לירושלים

כד לָכֵן נָאִם הָאֱדוֹן ה' צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוּא אֲנַחֵם מִצָּרֵי וְאֲנַקְמָה מֵאוֹיְבֵי: כֹּה וְאָשִׁיבָה יָדֵי עַלְיֶיךָ וְאֶצְרֶיךָ כְּבֹר סִיגֶיךָ וְאֶסִּירָה כָּל בְּדִילֶיךָ: כֹּה וְאָשִׁיבָה שְׁפָטֶיךָ כְּבִרְאשֹׁנָה וְיַעֲצִיךָ כְּבִתְחִלָּה אַחֲרֵי כֵן יִקְרָא לָךְ עֵיר הַצֶּדֶק קְרִיָּה נְאֻמָּה: כֹּה צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדָּה וְשָׁבִיָּה בַצִּדְקָה: כֹּחַ וְשֹׁבֵר פְּשָׁעִים וְחַטָּאִים יַחֲדוּ וְעֲזָבִי ה' יָכֻלוּ:

ישנה הבטחה כי ירושלים תשוב להיות 'עיר הצדק קריה נאמנה'. שהיא תיקון של חטאי ירושלים המפורטים בפסוק כא [איכה ה'תה לזונה קריה נאמנה, מלאתי משפט צדק יליו בה ועתה מרצחים] כפי שהודגש גם בחלקה הראשון של הנבואה, הרי שהתיקון מובטח לבוא. אלא שישנן שתי דרכים להגיע אליו, ושתיהן מפורטות בפסוקים.

1. אם לא יחזור העם בתשובה, כפי שקרא הנביא בפסוקים טז-יז, הרי שירושלים תהיה לעיר הצדק על ידי כילוי הרשעה בידי ה'.

וְאָשִׁיבָה יָדֵי עַלְיֶיךָ וְאֶצְרֶיךָ כְּבֹר סִיגֶיךָ וְאֶסִּירָה כָּל בְּדִילֶיךָ:

וְאָשִׁיבָה שְׁפָטֶיךָ כְּבִרְאשֹׁנָה וְיַעֲצִיךָ כְּבִתְחִלָּה אַחֲרֵי כֵן יִקְרָא לָךְ עֵיר הַצֶּדֶק קְרִיָּה נְאֻמָּה:

2. ישנה עדיין אפשרות לכך שציון תיפדה על ידי חזרה בתשובה כפי שמתואר בפסוק כז:

צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדָּה וְשָׁבִיָּה בַצִּדְקָה:

רש"י:

ואשיבה ידי עליך: מכה אחר מכה, עד כלותי הפושעים.

ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה: על ידי שיהיו בה עושי משפט תפדה מעוונותיה. ושביה- עושי תשובה שבתוכה.

הערה למורה: רש"י מבחין בין הפועל 'ואשיבה' שבפסוק כה לבין 'ואשיבה' שבפסוק כז. בפסוק כה- מלשון לשוב על אותה פעולה מספר פעמים, ואילו בפסוק כז- כפועל יוצא, להשיב את שהיה.

לתלמידי 5 יח"ל- מבנה הפסוקים:

פסוק כא בנוי על הנגדה ועל הפער הגדול בין ירושלים כפי שהייתה בתפארתה לבין מצבה בהווה. התקבולת הניגודית מעצימה פער זה:

בהווה	בעבר
זונה	קריה נאמנה
ועתה מרצחים	צדק יליו בה

פסוק כ"ו, מתאר את ירושלים בעתיד, ומובטח בו כי ירושלים תשוב להיות עיר הצדק, וקריה נאמנה :

בעבר	בהווה	בעתיד
קריה נאמנה	זונה	עיר הצדק
צדק ילין בה	ועתה מרצחים	קריה נאמנה

למעשה פסוקים כא-כו כולם, בנויים במבנה של תקבולת ניגודית :

[כא] קריה נאמנה	[כד] אנחם מצרי
[כא] מלאתי משפט	[כה] וסגייד
[כב] סיגים	[כו] ואשיבה שופטייך
[כג] שרייד סוררים	[כז] קריה נאמנה

משמעות מבנה זה מדגיש ומעצים את המהפך והתיקון הגדול אשר יבוא על ירושלים, אשר תיהפך שוב להיות מעיר של זנות ורצח- לעיר של צדק ונאמנות

פסוקי הסיום

כט כי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם: ל כי תהיו פאלה נבלת עלה וכגנה אשר מים אין לה: לא והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובקערו שניהם יחדו ואין מכבה:

פסוקי הסיום (כח-לא) מבטיחים את כילוי הרשעה.
בפסוקים ל-לא, מדמה הנביא את מפלת הרשעים במשל של כיליון ובערת צמחיה יבשה :

פאלה נבלת
עלה וכגנה אשר מים אין לה
והיה החסן לנערת
ופעלו לניצוץ
ובקערו שניהם יחדו ואין מכבה

הקשר רחב [רשות]

ישעיהו הנביא מסתובב בירושלים. עיר הצדק הפכה לסדום עיר החטאים! הנביא מפנה אצבע מאשימה כלפי באי המקדש, השופטים, השרים, הסוחרים וככלל החברה. חברה בה החלשים נרמסים בידי בעלי השליטה, ועבודת ה' הופכת להיות ריקה מתוכן. טקסים במקדש מחפים על עזיבת דרך ה' - דרך הצדקה והמשפט. שתי אפשרויות קיימות לתיקון האחת על ידי חזרה בתשובה והשנייה על ידי עונש מדי הקב"ה.

סדום ועמורה כבניין אב לעיוות הצדק והמשפט:

דימוי מצבה של ירושלים לסדום, כעיר המשמשת בניין אב לעיוות הצדק:

כבר בספר בראשית מצטיירת תרבותו של בית אברהם כמנוגדת תכלית הניגוד לסדום דרכו של בית אברהם היא דרך הצדקה והמשפט:

בראשית פרק יח:

(יט) **כִּי יִדְעֹתָיו לְמַעַן אֲשֶׁר יַצִּיחַ אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא ה' עַל אֲבֹרָתָם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עֲלֵיוֹ:**

ולעומת זאת:

(כ) **וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקַת סֹדֶם וְעִמֹרָה כִּי רַבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבֵדָה מְאֹד: (כא) אֲרִידָה נָא וְאַרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה וְאִם לֹא אֲדַעָה:**

בעוד שאברהם מחנך את בני ביתו לעשות צדק ומשפט, יורד ה' לעשות משפט ברשעי סדום על שצעקת העשוקים בה הרקיעה שחקים באין שופט בעיר! ישעיהו חש בדורו שירושלים הפכה לסדום, מעיר צדק - לעיר עושק. והעיר שהצדק לן בה הפכה לעיר מרצחים. ה' מבטיח להשיב את ירושלים לתיקונה, ולכלות את רשעי העיר.

סדום שזורה בפרקנו בכל היחידות:

עונשה של יהודה כעונשה של סדום - **ביחידה א** 'מהפכת זרים', 'כסדום הינו לעמורה דמינו'

אנשיה חטאים כאנשי סדום - **ביחידה ב** 'קציני סדום עם עמורה'

דרכה של סדום רמיסת

"המשפט והצדקה" **ביחידה ג** 'מלאתי משפט, צדק ילין בה, ועתה מרצחים!'

תוכחת נביאים על עבודת הקורבנות שאינה ממקום נכון, ואינה רצויה לפני ה':

עוד מקומות בתנ"ך בהם הנביאים מביאים ביקורת על עבודת הקורבנות שאינה ממקום נכון, בכל המקומות אין כמובן ביקורת נגד הקורבנות עצמם, שהם מצוות ה', אלא שאין לה' חפץ בקורבנות אלה, ללא שמיעה בקול ה' והליכה בדרך ה':

שמואל א טו

(כב) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲחִפֵּץ לֵה' בְּעֹלֹת וּזְבָחִים כְּשֹׁמֵעַ בְּקוֹל ה' הִנֵּה שָׁמַע מִזֶּבַח טוֹב, לְהִקְשִׁיב מִחֶלֶב אֵילִים

ירמיהו פרק ז

(כא) כֹּה אָמַר ה' צְבֹאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲלוֹתֵיכֶם סָפוּ עַל זְבָחֵיכֶם וְאָכְלוּ בָשָׂר: (כב) כִּי לֹא דִבַּרְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בַּיּוֹם הוֹצִיא הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל דְּבָרֵי עוֹלָה וְזֶבֶח: (כג) כִּי אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְּקוֹלִי וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם וְהִלַּכְתֶּם בְּכָל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֶצְוֶה אֶתְכֶם לַמַּעַן יִיטֵב לָכֶם:

הערה על פסוק כא: (אמירה צינית שעניינה איכלו את בשר הקורבנות כשלמים, אין צורך להאכיל את ה'...) (את ה'...)

תהלים מזמור נ:

(א) מִזְמוֹר לְאֶסְף אֵל אֱלֹהִים יְהוָה דָּבָר וַיִּקְרָא אֶרֶץ מִמְזֶרֶח שָׁמֶשׁ עַד מְבֹאוֹ: (ב) מִצִּיּוֹן מִכְּלָל יָפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ: (ג) יָבֹא אֱלֹהֵינוּ וְאֵל יַחֲרֹשׁ אֵשׁ לִפְנֵינוּ תֹאכַל וְסִבִּיבֵינוּ נִשְׁעָרָה מֵאֵד: (ד) יִקְרָא אֵל הַשָּׁמַיִם מֵעַל וְאֵל הָאָרֶץ לְדִין עֲמוֹ: (ה) אֶסְפוּ לִי חֲסִידֵי כְרִיתִי בְּרִיתִי עָלַי וְזֶבֶח: (ו) וַיִּגִּדּוּ שָׁמַיִם צִדְקוֹ כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט הוּא סֵלָה: (ז) שָׁמְעָה עַמִּי וְאֶדְבָּרָה יִשְׂרָאֵל וְאֶעֱיִדָה בָּךְ אֱלֹהִים אֱלֹהֵיךְ אֲנֹכִי: (ח) לֹא עַל זְבָחֶיךָ אוֹכִיחֶךָ וְעוֹלָתֶיךָ לִנְגְדִי תִמְיֵד: (ט) לֹא אֶקַּח מִבִּיתֶךָ פֶּר מִמִּכְלָלָתֶיךָ עֲתוּדִים: (י) כִּי לִי כָל חֵיתוֹ יַעַר בְּהֵמוֹת בְּהִרְדֵּי אֶלֶף: (יא) יִדְעָתִי כָּל עוֹף הָרִים וְזִיז שְׂדֵי עַמְדִּי: (יב) אִם אֶרְעֵב לֹא אֹמַר לָךְ כִּי לִי תֵבֵל וּמְלָאָה: (יג) הָאוֹכֵל בָּשָׂר אֲבִירִים וְדָם עֲתוּדִים אֲשַׁתֶּה: (יד) זֶבֶח לֵאלֹהִים תֹּדָה וְשָׁלֵם לְעֵלְיוֹן נִדְרֶיךָ: (טו) וַיִּקְרָאֵנִי בַּיּוֹם צָרָה אֶחְלָצֶךָ וּתְכַבְּדֵנִי: (טז) וְלִרְשָׁעִי אָמַר אֱלֹהִים מַה לָּךְ לְסַפֵּר חֲקִי וְתִשָּׂא בְּרִיתִי עָלַי פִּיד: (יז) וְאַתָּה שָׁנֵאתָ מוֹסֵר וְתִשְׁלַךְ דְּבָרֵי אֲחֵרֶיךָ: (יח) אִם רָאִיתָ גִּבּוֹר וְתִרְצֵן עַמּוֹ וְעַם מְנַאֲפִים חִלְקֶךָ: (יט) פִּיד שְׁלַחְתָּ בְּרָעָה וּלְשׁוֹנְךָ תַּצְמִיד מִרְמָה: (כ) תִּשָּׁב בְּאֶחֱיֶיךָ תִּדְבָּר בְּבֶן אִמֶּךָ תִּתֵּן דָּפִי: (כא) אֵלֶּה עֲשִׂיתָ וְהִתְרַשַּׁתִּי דְמִית הָיִיתָ אֵהִיָּה כְמוֹךָ אוֹכִיחֶךָ וְאֶעֱרַכָּה לְעֵינֶיךָ: (כב) בֵּינוּ נָא זֹאת שִׁכְחִי אֱלֹהִים פֶּן אֶטְרֹף וְאִין מִצִּיל: (כג) זֶבֶח תֹּדָה יְכַבְּדֵנִי וְשֵׁם דְּרֹךְ אֶרְאֶנוּ בִּישַׁע אֱלֹהִים:

על המקום של היתום והאלמנה בתיאור החברה החלשה בתנ"ך:

שתי יחידות של תוכחה מסתיימות בפרק באזכור רמיסת היתום והאלמנה

...שִׁפְטוּ יְתוֹם רִיבוֹ אֱלֻמָּה (פס יז)

יְתוֹם לֹא יִשְׁפְטוּ וְרִיב אֱלֻמָּה לֹא יִבּוֹא אֲלֵיהֶם: (פס כג)

בחברה היהודית לכל אדם היתה נחלה מאת ה' (זולת הכהנים והלויים שהתפרנסו ממתנות העם) הנחלה היוותה בסיס כלכלי, לגר לא היתה נחלה ולא משפחה תומכת, וכן לאלמנות וליתומים שהמשען הכלכלי שלהם נעדר, והם נאלצו למכור את נחלותיהם. על כן הם היוו חוליות חלשות כלכלית, שנאלצו ללקט מתנות עניים (כמו במגילת רות), שלא תמיד ניתנו בעין יפה, ("גזלת העני בבתיכם", ישעיהו ג) ובחברה עושקת הם צברו חובות והשתעבדו לנושים, (לעיתים מכרו את בניהם ובנותיהם לעבדות כדי לשלם את חובם), עד שלא נותר להם דבר, והם הפכו רדופי נושים וחסרי ישע. גם בבתי המשפט, אם הכל נמדד ב"שוחד ובשלמונים" ולעניים לא היה כסף, ולא מעמד, הם נותרו ללא סיוע משפטי, וללא מגן ומושיע.

הערה למורה:

באם החלטתם להביא הרחבה זו,

יש להיות רגישים בנושא זה בהבאתו לכיתה, בשל הימצאותם של תלמידים יתומים בכיתה. חשבו האם זה מתאים, וכיצד ניתן להביא נושא זה לכיתה. ניתן לדבר גם על המצב החברתי השונה שהיה בחברה הקדומה לעומת החברה שלנו.

הקשר אישי [רשות]

ישעיהו הנביא מסתובב בירושלים. עיר הצדק הפכה לסדום עיר החטאים! הנביא מפנה אצבע מאשימה כלפי באי המקדש, השופטים, השרים, הסוחרים וככלל החברה. חברה בה החלשים נרמסים בידי בעלי השליטה, ועבודת ה' הופכת להיות ריקה מתוכן. טקסים במקדש מחפים על עזיבת דרך ה' - דרך הצדקה והמשפט. שתי אפשרויות קיימות לתיקון האחת על ידי חזרה בתשובה והשנייה על ידי עונש מדי הקב"ה.

יחידה א- על כפיות הטובה:

ביטויים רבים הוקדשו ביחידה זו לשם הבהרת חומרת החטא של כפיות הטובה כלפי ה' - נראה שזהו יסוד שלילי ממנו צומחות רעות רבות בספר. היכן אנו נפגשים בכפיות הטובה בחיינו היום?

יחידה ב- על עבודת ה' השלמה

האם אפשר לעבוד את ה' ללא שמירה על מצוות בין אדם למקום?
האם הם מכירים סיטואציות בהם הם עמדו מול פער בין קיום מצוות בין אדם למקום לקיום מצוות בין אדם לחברו?
האם שמירה על חברה צודקת ומשפט צדק, הם מחובות עבודת ה' שלנו?

יחידה ב-ג: על היחס לחלשים בחברה ועל דרכי התיקון:

מיהן השכבות הזקוקות היום בחברה שלנו להגנה משפטית מוגברת?
על מי מוטלת החובה לדאוג לשכבות אלו?
האם יש לדעתך קשר בין המצב המדיני למצב המוסרי ואם כן, מהו?
כיצד יכול לבוא התיקון?